

Toneel in de eredienst?

Eind januari sprak de synode van de Christelijke Gereformeerde kerken (CGK) uit dat 'er onvoldoende Bijbelse grond is te vinden om dans en drama een plaats te geven in de eredienst'. Toneel en mime passen niet 'bij het karakter van de gereformeerde eredienst'.

Het gaat hier om een actueel thema. Op veel plaatsen zijn toneel en mime de kerkdiensten binnengedrongen, veelal via het zogenaamde kindermoment. Wat vroeger tijdens het kinderkerstfeest gebeurde, vindt nu soms in de eredienst plaats. Korte sketches worden opgevoerd, een stukje drama wordt getoond, als uitbeelding van een bijbelverhaal. Maar de CGK-synode heeft dus nu een principe-uitspraak gedaan en gezegd dat drama en opvoering niet passen in een gereformeerde eredienst.

Zoals je kon verwachten, heeft deze uitspraak verschillende reacties opgeroepen. Mensen vragen zich openlijk af wat er nu eigenlijk verkeerd aan is. Vervolgens getuigen ze van het feit dat ze zich een kerkdienst herinneren waarbij de boodschap van het evangelie nog meer op hen afkwam, dankzij de inzet van drama. Een ander wijst erop dat we leven in een cultuur waarin beelden, symbolen en handelingen een belangrijke plaats innemen. Dit synodebesluit, zo wordt gezegd, snijdt de pas af om het evangelie op een eigentijdse manier te vertolken.

Karakter gereformeerde eredienst

Om het synodebesluit te begrijpen en de reacties daarop te kunnen wegen is het nodig om eerst enkele opmerkingen te maken over het karakter van een gereformeerde eredienst. En dan met name het typerende ervan. Pas als je daar zicht op hebt, kun je iets zeggen over de vraag of toneel in de kerkdienst wel of niet een plaats kan hebben. Onder 'toneel' versta ik dan alles wat op een podium wordt uitgevoerd: drama, dans, mime.

In de gereformeerde visie op de eredienst spelen twee gedachten een centrale rol. In de eerste plaats gaat het in de eredienst om het samenkomen van God met zijn volk. Het betreft de verbondsgemeente die haar God ontmoet. Deze gedachte is gebaseerd op het spreken van de Bijbel over 'samenkomst' van God en zijn volk of 'samenkomen' van Christus met zijn gemeente. In dit samenkomen vindt een daadwerkelijke ontmoeting plaats. Hoewel wij God niet kunnen zien, mogen we weten dat we als gemeente tot

Hem naderen, dankzij het bloed van Jezus (Heb. 10:19 en 22). In deze ontmoeting is er sprake van echt contact in die zin dat de Here tot zijn volk spreekt en naar zijn volk luistert. En andersom: de gemeente luistert naar God, maar mag ook spreken tot Hem.

Votum en zegengroet

Belangrijke elementen in de eredienst die deze gedachte onderstrepen, zijn meteen in het begin te vinden, namelijk het zogenaamde votum en de zegengroet. Het votum is een plechtige verklaring van de gemeente dat zij weet dat ze verschijnt voor Gods aangezicht en dat ze alle hulp van Hem verwacht. In de zegengroet gaat het om de begroeting van de gemeente door de drie-enige God. Hij zegt toe aanwezig te zijn met zijn vrede, liefde en genade. De voorganger mag deze groet namens de Here overbrengen.

Bij dit punt is al een interessante ontwikkeling waar te nemen. Liturgisch gezien is het gezongen votum, dat in veel kerken inmiddels is ingeburgerd, zeer verdedigbaar en zelfs mooi te noemen. Het is immers de gemeente die haar afhankelijkheid van de Here belijdt. Nu kan de predikant dat ook doen, namens de gemeente. Maar het gezamenlijk zingen benadrukt het sâmen, als Gods volk, verschijnen voor Gods aangezicht. Aan de andere kant is er een trend

zichtbaar waarbij in kerken ook de zegengroet door de gemeente wordt gezongen (en ook de zegen aan het eind van de dienst). Dat lijkt mij echter minder gelukkig. Het gaat namelijk voorbij aan het feit dat de ambtsdrager namens de Here de groet overbrengt. Dat is wezenlijk iets anders dan dat we elkaar de zegen toezingen. Het vertroebelt daarbij ook het zicht op het wezen van de eredienst. Het gaat immers om een samenkomen van God en zijn volk. Daarbij is het van belang om goed te onderscheiden tussen wat God tot ons zegt en wat wij tegen God zeggen.

Het Woord altijd voorrang

En dat is meteen al een overstapje naar het volgende punt. In de tweede plaats wordt namelijk het gereformeerde karakter van de eredienst bepaald door de opvatting dat het Woord van God altijd voorrang heeft op ons antwoord van geloof en bekering. Concreet betekent dit dat in een gereformeerde kerkdienst het accent ligt op de Woordverkondiging. Het uitleggen van Gods Woord met het oog op het toepassen daarvan in het hier en nu vormt het hoofdbestanddeel. Daaromheen wordt er gezongen en gebeden, maar dit staat altijd op de tweede plaats. Het is ons antwoord op Gods spreken.

Deze voorrang van het Woord heeft te maken met wat genoemd kan worden: de 'dynamiek van het geloof'. Het duidelijkst verwoord vind je dat in zondag 31 van de Heidelbergse Catechismus. Daar wordt gezegd dat de gelovige mag weten dat zijn zonden vergeven zijn, zo vaak hij de belofte van het evangelie met waar geloof aanneemt. Dit 'zo vaak' wijst op de dynamiek van het geloof. Wat voor de vergeving van zonden geldt, geldt namelijk voor het geloof in het algemeen. Bij geloof gaat het om een 'steeds weer aannemen'. Het feit dat wij zondag aan zondag naar de kerk gaan, heeft dan namelijk te maken met een diepe ernst. Het komt erop aan dat wij de belofte van het evangelie met waar geloof aannemen. Dat is geen vanzelfsprekendheid. De Here Jezus zelf heeft ons erop gewezen dat

we te maken hebben met de 'zorg om het dagelijkse bestaan en de verleiding van de rijkdom' (Mat. 13:22). Elke keer is het nodig dat je weer bepaald wordt bij wat God zegt in contrast met datgene wat vanuit 'de wereld' op je afkomt. Dat je wordt opgeroepen om Gods woord te geloven en te doen en dat je wordt aangespoord om te leven met Gods beloften voor ogen.

De preek

En vooral dat laatste geeft ook de essentie van de preek aan. Want waarom moet er gepreikt worden op basis van een bijbelgedeelte? Waarom vormt de preek, met daaraan voorafgaand de bijbellezing, het hoofdbestanddeel van de gereformeerde eredienst? Omdat datgene wat God zegt en belooft, in het hier en nu, ons moet worden aangezegd. Het komt erop aan dat wij het weer aannemen en dat Christus' woorden 'in al hun rijkdom in ons wonen' (Kol. 3:16). Wat een preek tot een preek maakt, is dat er op de een of andere manier een appel klinkt op basis van een bijbeltekst in deze tijd. Het evangelie moet je aangezegd worden. De belofte moet je worden voorgehouden met daarbij de oproep dat je het moet aannemen. Je moet horen hoe God tegen de dingen aankijkt. Hoe Hij datgene wat je ziet en meemaakt, beoordeelt. Die woorden moeten onze leidraad zijn in deze wereld waarin zo veel gezegd en beweerd wordt. Het komt erop aan dat wij de waarheid horen en die waarheid be-amen en in ons leven werkelijkheid laten worden.

Voorbeeld

In het Oude Testament staat een voorbeeld dat dit punt duidelijk maakt. De profeet Natan krijgt de opdracht om naar koning David te gaan, na diens moord op Uria en overspel met Bathseba. De profeet begint de koning een verhaal te vertellen over twee mannen, een rijke en een arme. En dat de rijke het ene lammetje dat de arme had, afpakte om het als maal voor zijn gast voor te zetten. Tot zover niets bijzonders. Een verhaal uit het leven

gegrepen. Blijkbaar kan de profeet goed vertellen, want koning David is hevig verontwaardigd. Hij zit, zeg maar, helemaal in het verhaal en reageert met alle gevoel en compassie die in hem is. Het verhaal had hem geraakt. Maar dan gaat de profeet verder. Nu vertelt hij geen verhaal meer, maar gaat hij preken. Hij zegt tegen de koning: 'Die man, dat bent u!' (2 Sam. 12:7). Er klinkt een duidelijk appel richting David. Dit

appel zou hij naast zich neer kunnen leggen of hij zou zich kunnen bekeren. We weten hoe het afgelopen is: David neemt het appel ter harte en bekeert zich. En precies dat appel is, vanuit gereformeerd oogpunt, onmisbaar in een gereformeerde eredienst. Het gaat om verkondigen, dat is: aanzeggen.

Aan de hand van dit voorbeeld uit de Bijbel kan heel goed het punt van toneel in de kerkdienst worden geïllustreerd. Mime, dans of drama zouden kunnen liggen op het niveau van het vertellen van een verhaal, zoals de profeet Natan bij David doet. Dat verhaal over twee mannen en het ene lammetje zou bijvoorbeeld heel goed op een podium kunnen worden uitgebeeld. En

**'Dynamiek
van het geloof'**

daar hoeft op zich niets verkeerd aan te zijn. Voorzichtigheid is hierbij echter wel geboden. In de eerste plaats moet het niet de preek overschaduwen of zelfs in de plaats daarvan komen. Want bij toneel ontbreekt namelijk een wezenlijk punt: het appel, de aanzegging, de gerichte boodschap. In de tweede plaats is voorzichtigheid geboden omdat toneel een vorm van interpretatie is en daarmee op het verkeerde been

handen drijft van een vorm van postmodern denken, die uitgaat van een heel andere opvatting over interpretatie en verkondigen.

Zoals het *Nederlands Dagblad* optekende uit de mond van een danseres die in Leeuwarden een dansvesper opvoerde: 'Het moet een eigen beleving en interpretatie zijn voor de toeschouwer en de gemeente zelf' (ND, 6 mei 2017). Het gevolg is dan ook dat door menig bezoeker van deze vesper werd aangegeven dat ze graag de betekenis hadden willen weten van wat is uitgebeeld. Zo ook Hans Ruiter, emeritus predikant van de CGK, die bij de synode pleitte de kerken ruimte te geven aan dans en drama. Hij zegt: 'Ik betrap mezelf op de neiging te willen vragen aan de danseressen wat de boodschap van de verschillende dansen is. Tegelijkertijd weet ik dat dit een rationele benadering is, terwijl dans misschien ook wel via een andere toegangspoort dan het verstand tot je komt.'

Hiermee komt aan het licht wat het werkelijke probleem is als het gaat om toneel en het karakter van een gereformeerde eredienst. Onze erediensten zijn in zekere mate inderdaad rationeel of verstandelijk. Onder invloed van het postmodernisme hebben deze termen echter een negatieve klank gekregen. 'Rationeel' en 'verstandelijk' staan dan voor 'autoritair' en 'manipulatie'. In dat licht is het logisch wanneer je je daarvan wilt bevrijden of in ieder geval de ruimte wilt geven voor het 'emotionele' en 'het lichaam dat meer is dan het verstand'.

Toch is hier sprake van een vergissing, of misschien beter gezegd: een karikatuur. Het postmodernisme heeft gelijk wanneer het zegt dat het 'rationele' kan ontaarden in 'autoritair gedrag' en 'manipulatie', maar het gaat te ver om daarmee het 'verstandelijke' op zich in een kwaad daglicht te stellen. De basis van elk gesprek en elke ontmoeting is namelijk 'rationeel'. We spreken met elkaar zodanig dat de ander je begrijpt. Dat is heel 'verstandelijk', maar daar is niets mis mee. Sterker nog: zonder dit 'verstandelijke' zou er geen gesprek mogelijk zijn. Als ik een zinnig gesprek

voer, dan bedien ik mij niet van dans, mime of drama. En tot het wezen van de kerkdienst hoort nu juist, zo hebben we gezien, dat de Here tot zijn volk zinnige dingen zegt en dat de gemeente daarop gepast reageert. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het er in de eredienst heel 'verstandelijk' aan toegaat.

Eigen beleving en interpretatie

Antwoord

De gereformeerde visie op de eredienst en de gevolgen daarvan zouden met drs. Henk de Jong (NGK) als volgt heel kort kunnen worden aangegeven: 'De kerkdienst is bij uitstek de plaats van het Woord en de inbreng van het antwoord wordt juist daar kort gehouden. Om het buiten de eredienst alle kans te geven.'

En dat laatste sluiten dans, drama en mime zeker niet uit. Als een vorm van expressie hoeft het niet verkeerd te zijn. In de Bijbel kennen we het voorbeeld van David die danst wanneer de ark naar Jeruzalem wordt overgebracht. De psalmen spreken over reidans en uitbundige muzikaliteit. Het staat dan in het kader van het antwoord van Gods volk. Maar je kunt pas reageren en antwoorden als je eerst goed geluisterd hebt.

En daarop ligt in een gereformeerde kerkdienst alle nadruk. Dat heeft de CGK-synode goed gezien.

Ik heb gebruikgemaakt van:

Dr. T. Brienens, *Oriëntatie in de liturgie*, Zoetermeer 1992.

Drs. Henk de Jong, 'Voorrang van Woord op antwoord. Wat is gereformeerd?', in: *Radix. Gereformeerd wetenschappelijk tijdschrift*, jrg. 29 (2003), p. 65-73.

De term 'dynamiek van het geloof' heb ik ontleend aan: Alko Driest, *Hij en wij. Oriëntatie in de actuele situatie van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt)*, p. 24.

Natan wijst David terecht, Eugene Siberdt

kan zetten. Zoals ik van iemand hoorde dat een mimegroepje het begin van Psalm 139 opvoerde. Maar dat het op zo'n manier werd uitgebeeld alsof je bang voor God zou zijn omdat Hij alles van je weet. Door het uit te beelden wordt deze onjuiste interpretatie dwingend. En daarbij past dan ook een derde waarschuwing. Namelijk dat drama, dans en mime, net als beelden van film of schilderij, zich vastzetten in je geheugen, je komt er maar moeilijk los van.

Postmodern denken

Maar er is meer. Voorzichtigheid is in het bijzonder gewenst omdat het gebruik van toneel je heel gauw in de